Multical
ingenieursbureau

Raadhuisplein 1 / 2215MA Voorhout

Projectnummer	: B5296-E
Opdrachtgever	: Gemeente Teylingen
Contactpersoon	: Mw. S. Vos
Datum rapport	: 12-11-2021
Versie	: 2.3

Samenvatting

In dit rapport wordt een compleet energie-advies voor het gebouw beschreven. Omdat deze opdracht reeds in 2020 is gestart is het energieadvies gebaseerd op de tot 2021 geldende NEN 7120. Per 01-01-2021 is deze vervangen door de NTA 8800, gebaseerd op de Europese EPB. De software hiervoor was nog niet beschikbaar bij start van deze opdracht. Uit de nieuwe methodiek kunnen verschillen optreden. Er is momenteel nog een inzicht in hoe groot deze verschillen exact zijn, de verwachting is dat deze vrij klein zijn.

Dit advies bestaat uit een beoordeling van de huidige staat van uw gebouw met een advies hoe u deze kunt verbeteren. Aan dit energie-advies ligt een uitgebreid onderzoek ten grondslag. Uw gebouw is door een vakman geïnspecteerd, eventuele bouwtekeningen en bestekken zijn bestudeerd en alle benodigde gegevens zijn in een geattesteerd computerprogramma ingebracht. Voorts is de energetische prestatie van de huidige situatie geanalyseerd en zijn mogelijke verbetermaatregelen doorgerekend en gerangschikt.

Het gebouw met het adres Raadhuisplein 1 te Voorhout heeft het energielabel **A** (EI = 0,89). Hierbij staat een A++ label voor een zeer energiezuinig gebouw en een G-label voor een zeer onzuinig gebouw.

Om de huidige staat van het gebouw te verbeteren, kunt u één van onderstaande pakketten met maatregelen uitvoeren (zie Tabel 1). U kunt uw keuze afwegen op basis van investering, netto contante waarde, netto contante terugverdientijd, energielabel, energiebesparing en CO_2-reductie.

Tabel 1 Samenvatting energie-advies

Maatregelpakket	Investering [€]	NCW [€]	TVT [jaar]	Label [A++ t/m G]	Energie-besparing [€/jaar]	CO2-reductie [%/jaar]
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	296.307	135.417	40,6	A	3.833	7,4
Vervangen beglazing / deuren / panelen	164.673	256.698	28,5	A	3.741	7,2
Vervangen alu pui entree	17.901	-3.725	56,2	A	126	0,2
Vervanging dakpakket	388.008	-50.293	53,7	A	2.998	5,8
Plaatsen voorzetwanden	314.410	-111.836	62,0	A	1.799	3,5
CV -> Warmtepomp MT	248.000	2.312.720	9,9	A	21.609	30,7
PV-panelen vervangen	98.600	-11.073	54,3	A	1.187	6,4
Schil (glas + dak)	526.042	148.226	43,7	A	5.986	11,6
Schil (glas + dak) + warmtepomp	774.042	1.844.512	23,8	A	22.394	34,9
Schil (glas+ dak + voorzetw)	840.453	33.874	49,0	A	7.763	15,0
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	1.088.453	1.547.261	29,8	A	22.627	36,1
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	787.867	1.838.328	24,0	A	22.497	35,4
Kozijnen + daken	702.216	79.095	47,2	A	6.937	13,4
Koz + dak + warmtepomp	950.216	1.677.519	27,3	A	22.518	35,6
koz + dak + voorzetw	1.016.627	-35.947	50,9	A	8.707	16,9
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	1.253.653	1.390.159	32,6	A	22.736	36,7
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	1.352.253	1.379.086	33,4	A	23.923	43,1
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	296.307	135.417	40,6	A	3.833	7,4

Inhoudsopgave

Samenvatting **2**
Inhoudsopgave **3**
1 Inleiding **4**
1.1 Opdracht en doelstelling 4
1.2 Ambitieniveau 4
1.3 Uitgangspunten en randvoorwaarden 4
1.4 Werkwijze 5
1.5 Leeswijzer 5
2 Energiebesparingsadvies **7**
2.1 Inleiding 7
2.2 Reeds getroffen en onderzochte maatregelen 7
2.3 Overwogen maatregelen 7
2.4 Aanbevolen maatregelpakketten 7
2.5 Praktische informatie over maatregelen 18
3 Conclusies en aanbevelingen **20**
A. Bijlage - beschrijving van het gebouw **24**
3.1 Inleiding 24
3.2 Algemene gegevens 24
3.3 De klimaatinstallatie(s) 24
3.4 De bouwkundige constructies 25
3.5 De energiesector(en) 26
B. Bijlage - energiegebruik huidige situatie **30**
3.6 Inleiding 30
3.7 Het energielabel 30
3.8 Het berekende energiegebruik 30
3.9 Controle met werkelijke meterstanden 31
3.10 Thermisch comfort 32

1 Inleiding

1.1 Opdracht en doelstelling

Gemeente Teylingen, onderdeel van het samenwerkingsverband HLTsamen, heeft aan Ingenieursbureau Multical gevraagd om voor vijf van haar gebouwen te onderzoeken hoe deze aan haar duurzaamheidsambities kunnen voldoen. Hiertoe heeft Multical eind 2020 / begin 2021 van deze gebouwen een opname gemaakt om de huidige bouwkundige en installatietechnische kenmerken in kaart te brengen, om zodoende een advies uit te kunnen brengen om tot het hieronder beschreven ambitieniveau te komen.

Bij de geadviseerde maatregelen wordt rekening gehouden met de tevens door Multical opgestelde MJOP's om deze in een logisch jaar op te nemen (echter wel uiterlijk 2030 gezien de ambities). Ook de benodigde investering hiervan wordt inzichtelijk gemaakt. Ook de energiebesparing zal inzichtelijk gemaakt worden.

Van de gebouwen is tevens een quickscan gemaakt ten behoeve van "laaghangend fruit" verduurzamingsmaatregelen, welke een korte (maximaal 5 jaar) terugverdientijd hebben, waarbij aangegeven of deze maatregelen op een willekeurig moment doorgevoerd kunnen worden, of dat dit op een natuurlijk vervangingsmoment moet gebeuren. Deze maatregelen kunnen overlappen, zoals bij verouderde verlichtingsinstallaties.

Aan de hand van dit advies kan de opdrachtgever een afweging maken per gebouw over de te nemen stappen. De afweging tussen doorexploitatie of afstoting van een gebouw maakt geen onderdeel uit van deze rapportage.

1.2 Ambitieniveau

Gemeente Teylingen wil dat haar vastgoed per 2030 energieneutraal is. De gehanteerde definitie voor energieneutraal is dat alle energie die het gebouw nodig heeft, lokaal duurzaam wordt opgewekt. Merk hierbij op dat het energieverbruik van de gebruikers in het gebouw hier los van staat, elektriciteitsgebruik van computers, printers, koffieautomaten en andere gebruiksapparatuur wordt niet meegenomen. Energieneutraal betreft het gebouwgebonden energieverbruik, oftewel de energie verbruikt voor verwarming, koeling, ventilatie, bevochting en verlichting.

In de originele versies van de rapporten is uitgewerkt hoe tot een energieneutraal gebouw te komen in 2030. Hierin worden in sommige gevallen maatregelen geadviseerd die vanuit een economisch, onderhoudskundig of politiek oogpunt mogelijk niet logisch zijn. Het gevolg van een dergelijke heroverweging van een maatregel heeft echter wel tot gevolg dat de doelstelling energieneutraal 2030 niet gehaald wordt, of in ieder geval nog niet in 2030. De afweging over welke maatregel al dan niet uitgesteld wordt danwel vervalt, staat in hoofdstuk 3 beschreven.

1.3 Uitgangspunten en randvoorwaarden

Een belangrijk uitgangspunt met betrekking tot de verduurzaming van de panden is financieel – economisch. Als overheidsorgaan dient de gemeente zorgvuldig en efficiënt met haar middelen om te gaan. Derhalve zal worden gezocht naar de meest voordelige manier om de panden te laten voldoen aan het ambitieniveau. Merk op dat gezien het hoge ambitieniveau er niet veel alternatieven zijn, maar als bijvoorbeeld glasvervanging door HR++ glas mogelijk is in plaats van kozijnvervanging (en de houten kozijnen nog in goede conditie zijn), dan adviseren wij dit.

De maatregelen dienen logisch te zijn in relatie tot de huidige kwaliteiten en conditie van de gebouwen en de maatregelen voor de twee stappen dienen elkaar aan te vullen zonder dat bijvoorbeeld sprake is van kapitaalvernietiging. Indien mogelijk proberen wij verduurzaming zoveel mogelijk te koppelen aan reeds ingeplande planmatig onderhoudactiviteiten uit het MJOP.

Aangezien de investering voor het energieneutraal maken van (een deel van) de gebouwen significant is, zal tevens beknopt een "light" alternatief aangegeven worden om de gebouwen tot

label A te verbeteren, wat een mogelijk wettelijke verplichting voor kantoorgebouwen in 2030 zal zijn (en wellicht ook voor overige overheidsgebouwen).

1.4 Werkwijze

Ten behoeve van bovenstaande hebben wij de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

- Inventariseren bouwkundige en installatietechnische kenmerken objecten, en deze verwerken in geattesteerde software (VABI);
- Inventariseren mogelijke verduurzamingsmaatregelen;
- Opstellen van een pakket aan verduurzamingsmaatregelen om zo efficiënt mogelijk aan de doelstellingen voor het gebouw te voldoen;
- De kosten voor bovengenoemde verduurzamingsmaatregelen bepalen;
- De bijbehorende energiebesparing inzichtelijk maken;
- Opstellen rapportage / advies t.a.v. bovenstaande, met inachtneming van nadere vast te stellen randvoorwaarden vanuit de opdrachtgever (zoals bijvoorbeeld t.a.v. overlast uit te voeren werkzaamheden, investeringskosten etc.);
- Overleg met opdrachtgever m.b.t. bespreking concept rapportages;
- Na accordering de verduurzamingsmaatregelen in de MJOP's verwerken om tot DMJOP's te komen van de gebouwen.
- Het eenmalig aanpassen van concept naar definitieve rapportages.

De opdrachtgever heeft ons de energieverbruiken elektra en deels gas verstrekt, inclusief de teruglevering van de PV-panelen bij de panden die daarmee voorzien zijn. Omdat de gebouwen met PV-installatie niet zijn voorzien van een bruto productie meter zijn er geen gegevens bekend van de totale opbrengsten van de PV-panelen. Op basis van de leeftijd is een inschatting gemaakt van de capaciteit van de PV-panelen in wattpiek, en aan de hand daarvan is de totale opbrengst van de PV-panelen bepaald. Daarnaast is een inschatting gemaakt van het gebruikersgebonden elektriciteitsverbruik voor computers, servers, koffieautomaten en overige apparatuur. Hierbij is uiteraard rekening gehouden met het gebruik van het pand: de kantoorpanden verbruiken meer elektra per m2 dan bijvoorbeeld het Trefpunt, waarin veel functies zitten die minder energie verbruiken.

Om tot het gebouwgebonden elektriciteitsgebruik te komen is het bekende elektraverbruik van de panden gecorrigeerd op basis van bovenstaande punten.

Om tot een energieneutraal gebouw te komen zijn in ons advies alle gebouwen "van het gas af" gehaald, waarbij de CV-ketels zijn vervangen door warmtepompen. Gas is tenslotte niet in de gebouwen duurzaam op te wekken, het elektraverbruik van de warmtepompen wel. Daarnaast zijn bij de gebouwen bouwkundige isolatiemaatregelen voorgesteld om het warmteverlies te beperken, en tevens daardoor warmtepompen met een lagere afgiftetemperatuur mogelijk te maken (welk een beter opwekkingsrendement hebben dan hoogtemperatuur warmtepompen). Daarnaast zijn installatietechnische verduurzamingsmaatregelen voorgesteld, die naast warmtepompen betrekking hebben op luchtbehandelingskasten, verlichting, ventilatie en PV-panelen.

Merk op dat wij uitgaan van de huidige stand van de techniek, van installatiecomponenten die nu op de markt zijn met daadwerkelijke rendementen en huidig prijsniveau. De voortgang van techniek op het gebied van warmtepompen en PV-panelen is significant, de rendementen daarvan worden steeds beter. Dit betekend dat wanneer wij nu een upgrade of plaatsing van een PV-installatie adviseren bijvoorbeeld het plaatsen van 100 PV-panelen in 2028, dat door het verbeterd rendement van PV-panelen over 7 jaar maar 75 PV-panelen geplaatst hoeven worden om dezelfde opbrengst te behalen. Wij hebben nadrukkelijk geen voorschot genomen op de voortgang van de techniek.

1.5 Leeswijzer

In dit rapport vindt u een compleet energiebesparingsadvies voor uw gebouw.

In hoofdstuk 2 wordt het inhoudelijke energie-advies behandeld. Met behulp van verschillende maatregelpakketten krijgt u inzicht in de mogelijke energiebesparingen, comfortverbeteringen, kosten, baten en terugverdientijden.

Vervolgens worden in hoofdstuk 3 de conclusies en aanbevelingen voor energiebesparing gepresenteerd.

In bijlage A wordt de huidige staat van het gebouw beschreven. In dit hoofdstuk vindt u een overzicht van de klimaatinstallaties, de bouwkundige constructies en de energiesectoren voor het energie-onderzoek.

Voorts komt in bijlage B de energieprestatie van het gebouw aanbod. Naast het energielabel dat verplicht is bij verhuur en verkoop van het gebouw, wordt ook het gas, elektrisch en warmtegebruik van het gebouw in kaart gebracht.

2 Energiebesparingsadvies

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het energiebesparingsadvies voor het gebouw gepresenteerd. Allereerst wordt een inventarisatie gegeven van de reeds getroffen en onderzochte maatregelen voor het gebouw. Vervolgens komen de mogelijke maatregelen aan bod. Hierbij ziet u direct per maatregel de financiële en energetische consequenties. Wanneer meerdere maatregelen worden toegepast, hebben deze maatregelen veelal invloed op elkaar. Daarom wordt vooral aandacht besteed aan de aanbevolen pakketten van maatregelen. Hierbij worden de energetische, financiële en comfortgevolgen van de pakketten uitgebreid toegelicht. Tenslotte komen enkele praktische tips over het uitvoeren van maatregelen aan de orde.

2.2 Reeds getroffen en onderzochte maatregelen

Zie de quickscan van het gebouw.

2.3 Overwogen maatregelen

In Tabel 2 vindt u een overzicht van de overwogen maatregelen en de energetische en financiële gevolgen in dit energiebesparingsonderzoek. Het gaat hier om de effecten van de losse maatregelen. De effecten van pakketten maatregelen worden in de volgende paragraaf uitgebreid behandeld.

Tabel 2 Overzicht van overwogen maatregelen voor energiebesparingsadvies

Maatregel	Investering [€]	NCW [€]	TVT [jaar]	Label [A++ t/m G]	Energie-besparing [€/jaar]	CO2-reductie [%/jaar]
Vervanging hk.dg	60.023	27.687	40,5	A	779	1,5
Vervanging hk.dg.ov1	0	0	999,0	A	0	0,0
Vervanging hk.dg.ov2	0	0	999,0	A	0	0,0
Vervanging hk.dg.zw	204.145	91.923	40,7	A	2.629	5,1
Vervanging deur	20.174	19.092	34,1	A	349	0,7
Vervangen panelen met kozijn	11.966	-2.913	57,5	A	80	0,2
Vervangen alu.dg pui	12.345	1.831	46,4	A	126	0,2
Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	-5.556	999,0	A	0	0,0
MT/HT warmtepomp	248.000	2.312.720	9,9	A	21.609	30,7
Upgrade PV-panelen	98.600	-11.073	54,3	A	1.187	6,4
Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	-51.441	53,9	A	2.891	5,6
Voorzetwanden	314.410	-111.836	62,0	A	1.799	3,5
Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	1.227	47,3	A	108	0,2
Glasvervanging hk.dg	20.878	41.116	25,7	A	550	1,1
Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0	999,0	A	0	0,0
Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0	999,0	A	0	0,0
Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	146.497	24,5	A	1.897	3,7
Vervangen panelen in koz	11.966	-2.913	57,5	A	80	0,2
Daglichtregeling verlichting verblijfsruimten	13.825	-11.308	999,0	A	60	0,5
Glasvervanging hk.dg.zw.ov2	44.539	52.527	31,7	A	862	1,7

2.4 Aanbevolen maatregelpakketten

2.4.1 Overzicht van maatregelpakketten

In deze paragraaf worden de aanbevolen pakketten met maatregelen voor het gebouw behandeld. In de verschillende subparagrafen vindt u gegevens over de samenstelling van de pakketen, de verwachte energiebesparing, de financiële gevolgen en de gevolgen voor het thermische comfort.

In Tabel 3 wordt de samenstelling van de pakketten weergegeven met de bijbehorende kosten en subsidie per maatregel.

Tabel 3 Overzicht van de aanbevolen pakketten met maatregelen

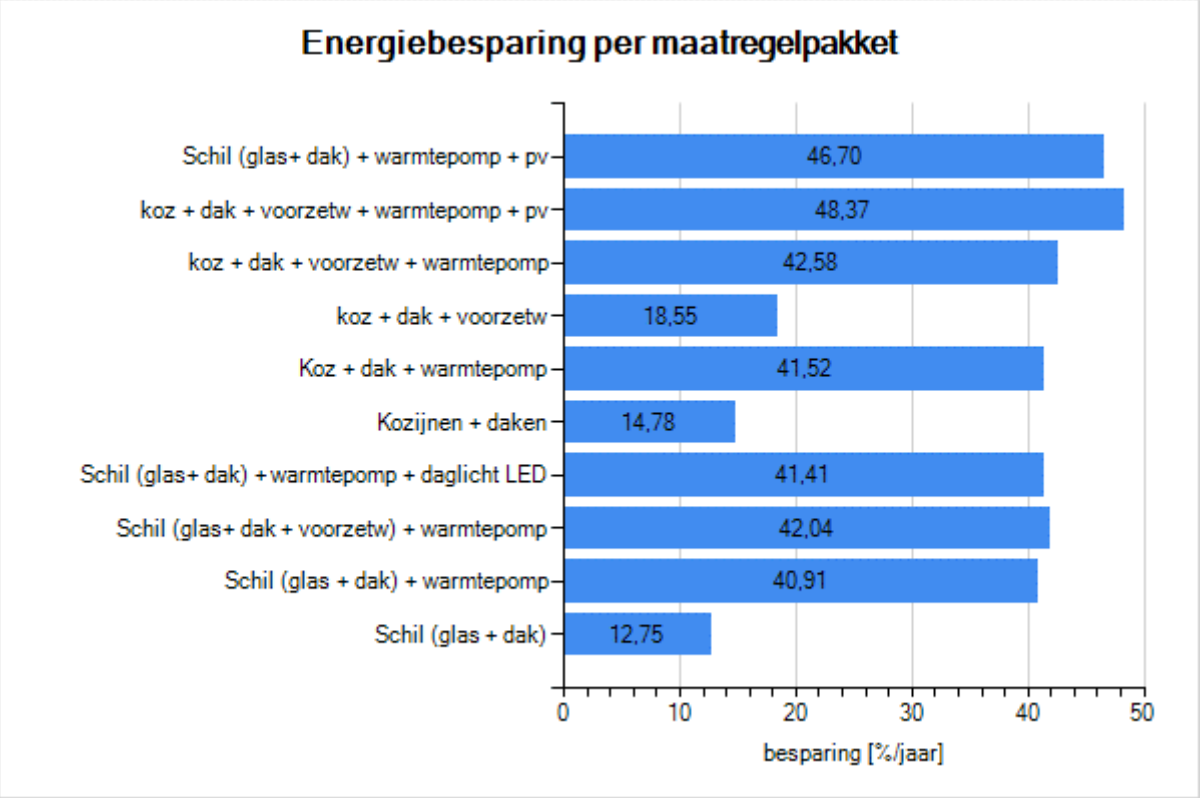
Maatregelpakket	Maatregelen	Kosten [€]	Subsidie [€]
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	Vervanging hk.dg	60.023	0
	Vervanging hk.dg.ov1	0	0
	Vervanging hk.dg.ov2	0	0
	Vervanging hk.dg.zw	204.145	0
	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
Vervangen beglazing / deuren / panelen	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Glasvervanging hk.dg	20.878	0
	Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0
	Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0
	Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	0
	Glasvervanging hk.dg.zw.ov2	44.539	0
Vervangen alu pui entree	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
Vervanging dakpakket	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
Plaatsen voorzetwanden	Voorzetwanden	314.410	0
CV -> Warmtepomp MT	MT/HT warmtepomp	248.000	0
PV-panelen vervangen	Upgrade PV-panelen	98.600	0
Schil (glas + dak)	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
	Glasvervanging hk.dg	20.878	0
	Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0
	Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0
	Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	0
	Vervangen panelen in koz	11.966	0
Schil (glas + dak) + warmtepomp	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	MT/HT warmtepomp	248.000	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
	Glasvervanging hk.dg	20.878	0
	Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0
	Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0
	Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	0
	Vervangen panelen in koz	11.966	0
Schil (glas+ dak + voorzetw)	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Voorzetwanden	314.410	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
	Glasvervanging hk.dg	20.878	0
	Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0
	Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0
	Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	0

Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	MT/HT warmtepomp	248.000	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Voorzetwanden	314.410	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
	Glasvervanging hk.dg	20.878	0
	Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0
	Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0
	Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	0
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	MT/HT warmtepomp	248.000	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
	Glasvervanging hk.dg	20.878	0
	Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0
	Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0
	Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	0
	Vervangen panelen in koz	11.966	0
	Daglichtregeling verlichting verblijfsruimten	13.825	0
Kozijnen + daken	Vervanging hk.dg	60.023	0
	Vervanging hk.dg.ov1	0	0
	Vervanging hk.dg.ov2	0	0
	Vervanging hk.dg.zw	204.145	0
	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
Koz + dak + warmtepomp	Vervanging hk.dg	60.023	0
	Vervanging hk.dg.ov1	0	0
	Vervanging hk.dg.ov2	0	0
	Vervanging hk.dg.zw	204.145	0
	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	MT/HT warmtepomp	248.000	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
koz + dak + voorzetw	Vervanging hk.dg	60.023	0
	Vervanging hk.dg.ov1	0	0
	Vervanging hk.dg.ov2	0	0
	Vervanging hk.dg.zw	204.145	0
	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Voorzetwanden	314.410	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0

koz + dak + voorzetw + warmtepomp	Vervanging hk.dg	60.023	0
	Vervanging hk.dg.ov1	0	0
	Vervanging hk.dg.ov2	0	0
	Vervanging hk.dg.zw	204.145	0
	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	MT/HT warmtepomp	248.000	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Voorzetwanden	314.410	0
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	Vervanging hk.dg	60.023	0
	Vervanging hk.dg.ov1	0	0
	Vervanging hk.dg.ov2	0	0
	Vervanging hk.dg.zw	204.145	0
	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen panelen met kozijn	11.966	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	MT/HT warmtepomp	248.000	0
	Upgrade PV-panelen	98.600	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Voorzetwanden	314.410	0
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	Vervanging deur	20.174	0
	Vervangen alu.dg pui	12.345	0
	Vervangen alu.dg.ov2 pui	5.556	0
	MT/HT warmtepomp	248.000	0
	Upgrade PV-panelen	98.600	0
	Vervanging dakpakket dakpannen + iso	377.034	0
	Vervangen dakpakket vlak dak	10.974	0
	Glasvervanging hk.dg	20.878	0
	Glasvervanging hk.dg.ov1	0	0
	Glasvervanging hk.dg.ov2	0	0
	Glasvervanging hk.dg.zw	67.116	0
	Vervangen panelen in koz	11.966	0

2.4.2 Verwachte energiebesparing

In Figuur 1 vindt u de primaire energiebesparing in procenten ten opzichte van de huidige situatie. Bij de energieberekeningen is uitgegaan van het referentieklimaat TRY De Bilt om de weersinvloed van verschillende jaren te voorkomen.

Figuur 1 Relatieve energiebesparing ten opzichte van de huidige situatie

Voorts wordt in Tabel 4 de energiebesparing in procenten voor gas, elektriciteit en warmte afzonderlijk gepresenteerd.

Tabel 4 Relatieve energiebesparing ten opzichte van de huidige situatie

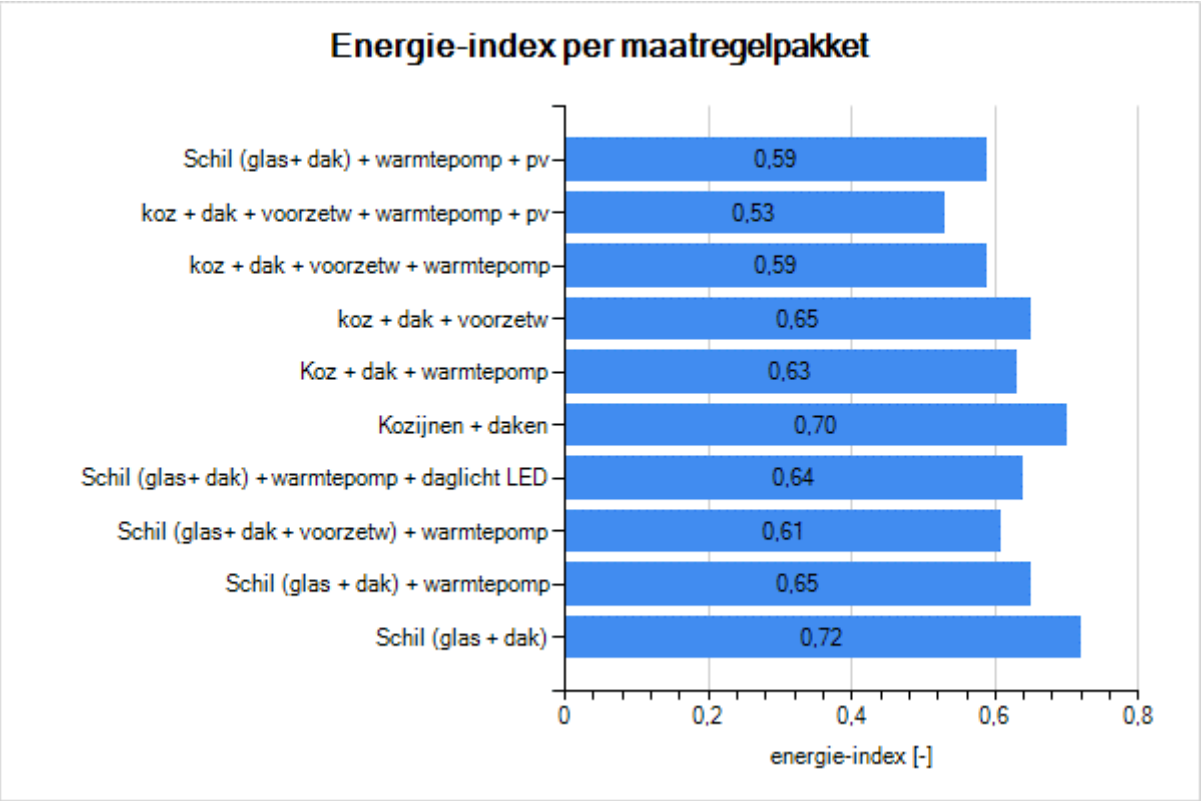
Maatregelpakket	Gas besparing	Elektr. besparing	Warmte besparing
Huidige situatie	0.0	0.0	0.0
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	15,4 %	0,0 %	0,0 %
Vervangen beglazing / deuren / panelen	15,0 %	0,0 %	0,0 %
Vervangen alu pui entree	0,5 %	0,0 %	0,0 %
Vervanging dakpakket	12,1 %	0,0 %	0,0 %
Plaatsen voorzetwanden	7,2 %	0,0 %	0,0 %
CV -> Warmtepomp MT	100,0 %	-33,8 %	0,0 %
PV-panelen vervangen	0,0 %	12,3 %	0,0 %
Schil (glas + dak)	24,1 %	0,0 %	0,0 %
Schil (glas + dak) + warmtepomp	100,0 %	-25,7 %	0,0 %
Schil (glas+ dak + voorzetw)	31,2 %	0,0 %	0,0 %
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	100,0 %	-23,2 %	0,0 %
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	100,0 %	-24,6 %	0,0 %
Kozijnen + daken	27,9 %	0,0 %	0,0 %
Koz + dak + warmtepomp	100,0 %	-24,4 %	0,0 %
koz + dak + voorzetw	35,0 %	0,0 %	0,0 %
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	100,0 %	-22,1 %	0,0 %
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	100,0 %	-9,8 %	0,0 %
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	100,0 %	-13,3 %	0,0 %

Om een indicatie te geven van de besparingen, worden de berekende energiegebruiken voor zowel de huidige situatie als de maatregelpakketten in Tabel 5 weergegeven.

Tabel 5 Energiegebruik van de maatregelpakketten en de huidige situatie

Maatregelpakket	Gas [m^3/jaar]	Elektr. [kWh/jaar]	Warmte [GJ/jaar]
Huidige situatie	30.327	102.569	0,0
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	25.652	102.569	0,0
Vervangen beglazing / deuren / panelen	25.764	102.569	0,0
Vervangen alu pui entree	30.173	102.569	0,0
Vervanging dakpakket	26.670	102.569	0,0
Plaatsen voorzetwanden	28.133	102.569	0,0
CV -> Warmtepomp MT	0	137.234	0,0
PV-panelen vervangen	30.327	89.941	0,0
Schil (glas + dak)	23.026	102.569	0,0
Schil (glas + dak) + warmtepomp	0	128.889	0,0
Schil (glas+ dak + voorzetw)	20.860	102.569	0,0
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	0	126.413	0,0
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	0	127.786	0,0
Kozijnen + daken	21.867	102.569	0,0
Koz + dak + warmtepomp	0	127.564	0,0
koz + dak + voorzetw	19.709	102.569	0,0
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	0	125.245	0,0
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	0	112.616	0,0
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	0	116.260	0,0

De maatregelpakketten hebben ook invloed op het energielabel. In de staafdiagram in Figuur 2 en in Tabel 6 wordt hiervan een samenvatting gegeven.

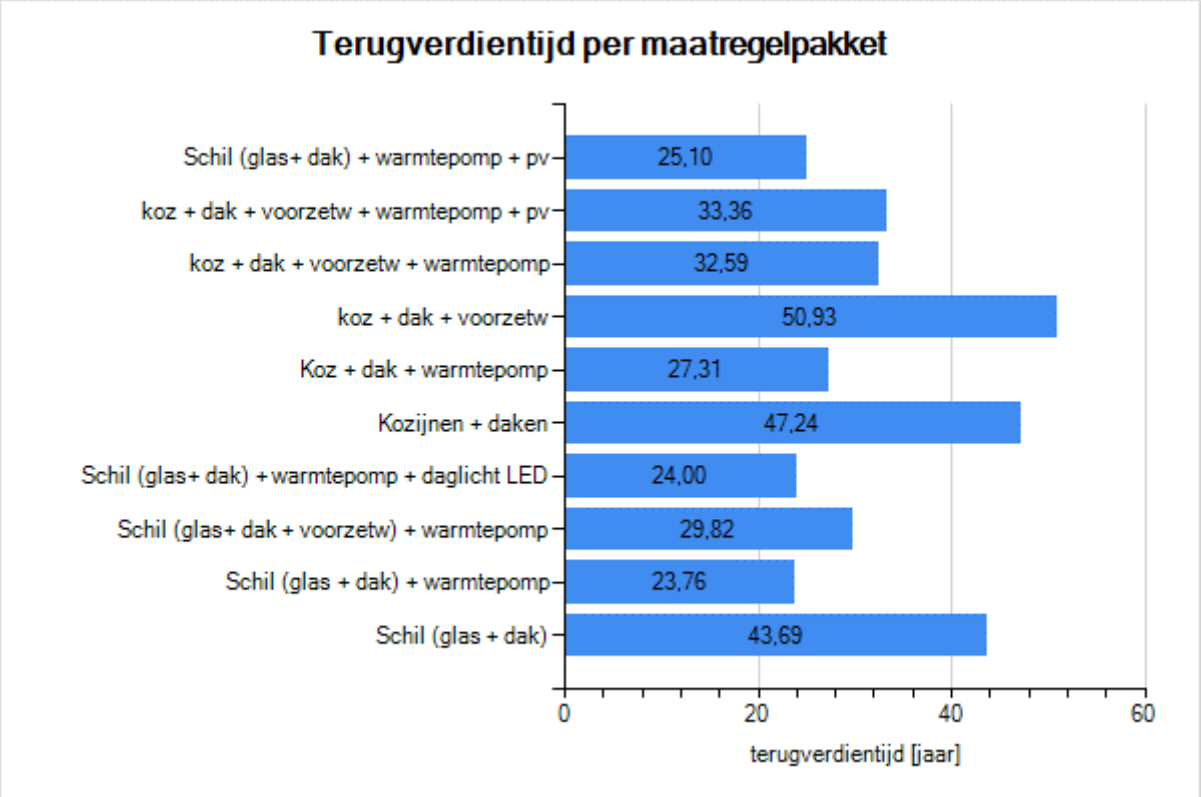

Figuur 2 Energie-index van de maatregelpakketten

Tabel 6 Energielabel van de maatregelpakketten

Maatregelpakket	EI [-]	E.label
Huidige situatie	0,89	A
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	0,78	A
Vervangen beglazing / deuren / panelen	0,79	A
Vervangen alu pui entree	0,88	A
Vervanging dakpakket	0,80	A
Plaatsen voorzetwanden	0,84	A
CV -> Warmtepomp MT	0,79	A
PV-panelen vervangen	0,82	A
Schil (glas + dak)	0,72	A
Schil (glas + dak) + warmtepomp	0,65	A
Schil (glas+ dak + voorzetw)	0,68	A
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	0,61	A
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	0,64	A
Kozijnen + daken	0,70	A
Koz + dak + warmtepomp	0,63	A
koz + dak + voorzetw	0,65	A
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	0,59	A
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	0,53	A
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	0,59	A

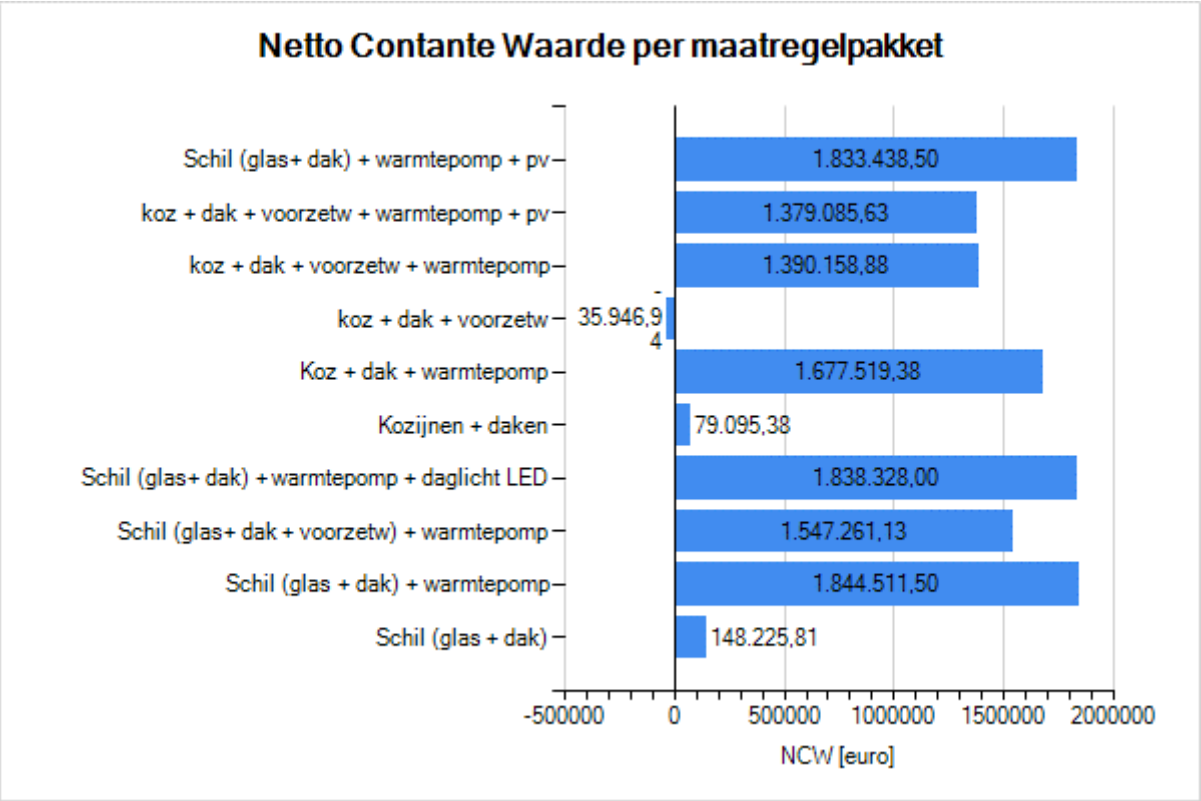
2.4.3 Verwachte kostenbesparing

Met behulp van de EPA-U software zijn financiële berekeningen voor de maatregelpakketten uitgevoerd. In Figuur 3 worden de terugverdientijden per pakket weergegeven. Bij deze terugverdientijden is rekening gehouden met inflatie, stijging van energieprijzen en een rente op de investering.

Figuur 3 Terugverdientijden van de maatregelpakketten

Voorts vindt u in Figuur 4 de netto contante waarde van de pakketten met maatregelen. Een waarde boven nul euro betekent een positieve investering.

Figuur 4 Netto Contante Waarde van de maatregelpakketten

In Tabel 7 worden diverse financiële kengetallen voor de pakketten opgesomd. De eenvoudige terugverdientijd (ETVT), de terugverdientijd verdisconteerd met rente, inflatie en stijging van energieprijzen (TVT) en de netto contante waarde (NCW).

Tabel 7 Financiële kengetallen voor de maatregelpakketten

Maatregelpakket	ETVT [jaar]	TVT [jaar]	NCW [€]
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	77,3	40,6	135.417,1
Vervangen beglazing / deuren / panelen	44,0	28,5	256.698,2
Vervangen alu pui entree	142,2	56,2	-3.725,4
Vervanging dakpakket	129,4	53,7	-50.292,9
Plaatsen voorzetwanden	174,8	62,0	-111.836,3
CV -> Warmtepomp MT	11,5	9,9	2.312.719,8
PV-panelen vervangen	83,1	54,3	-11.073,1
Schil (glas + dak)	87,9	43,7	148.225,8
Schil (glas + dak) + warmtepomp	34,6	23,8	1.844.511,5
Schil (glas+ dak + voorzetw)	108,3	49,0	33.874,3
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	48,1	29,8	1.547.261,1
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	35,0	24,0	1.838.328,0
Kozijnen + daken	101,2	47,2	79.095,4
Koz + dak + warmtepomp	42,2	27,3	1.677.519,4
koz + dak + voorzetw	116,8	50,9	-35.946,9
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	55,1	32,6	1.390.158,9
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	56,5	33,4	1.379.085,6
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	37,0	25,1	1.833.438,5

Voor de kostenbesparing per energiedrager biedt Tabel 8 een overzicht. De genoemde kostenbesparingen zijn berekend op basis van het referentieklimaat en kunnen in het werkelijke klimaat per jaar afwijken.

Tabel 8 Besparing op de energiekosten van de maatregelpakketten

Maatregelpakket	Gas [€/jaar]	Elektr. [€/jaar]	Warmte [€/jaar]	Totaal [€/jaar]
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	3.833	0	0	**3.833**
Vervangen beglazing / deuren / panelen	3.741	0	0	**3.741**
Vervangen alu pui entree	126	0	0	**126**
Vervanging dakpakket	2.998	0	0	**2.998**
Plaatsen voorzetwanden	1.799	0	0	**1.799**
CV -> Warmtepomp MT	24.868	-3.258	0	**21.609**
PV-panelen vervangen	0	1.187	0	**1.187**
Schil (glas + dak)	5.986	0	0	**5.986**
Schil (glas + dak) + warmtepomp	24.868	-2.474	0	**22.394**
Schil (glas+ dak + voorzetw)	7.763	0	0	**7.763**
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	24.868	-2.241	0	**22.627**
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	24.868	-2.370	0	**22.497**
Kozijnen + daken	6.937	0	0	**6.937**
Koz + dak + warmtepomp	24.868	-2.350	0	**22.518**
koz + dak + voorzetw	8.707	0	0	**8.707**
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	24.868	-2.131	0	**22.736**
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	24.868	-944	0	**23.923**
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	24.868	-1.287	0	**23.581**

Voor de financiële kengetallen is met de energieprijzen volgens Tabel 9 gerekend. Voor de economische gegevens is gerekend met de waarden volgens Tabel 10.

Tabel 9 Gehanteerde energieprijzen voor de financiële berekeningen

Maatregelpakket	Gas [€/m³]	Elektr. [€/kWh]	Warmte [€/GJ]	Stijging [%/jaar]
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Vervangen beglazing / deuren / panelen	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Vervangen alu pui entree	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Vervanging dakpakket	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Plaatsen voorzetwanden	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
CV -> Warmtepomp MT	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
PV-panelen vervangen	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Schil (glas + dak)	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%

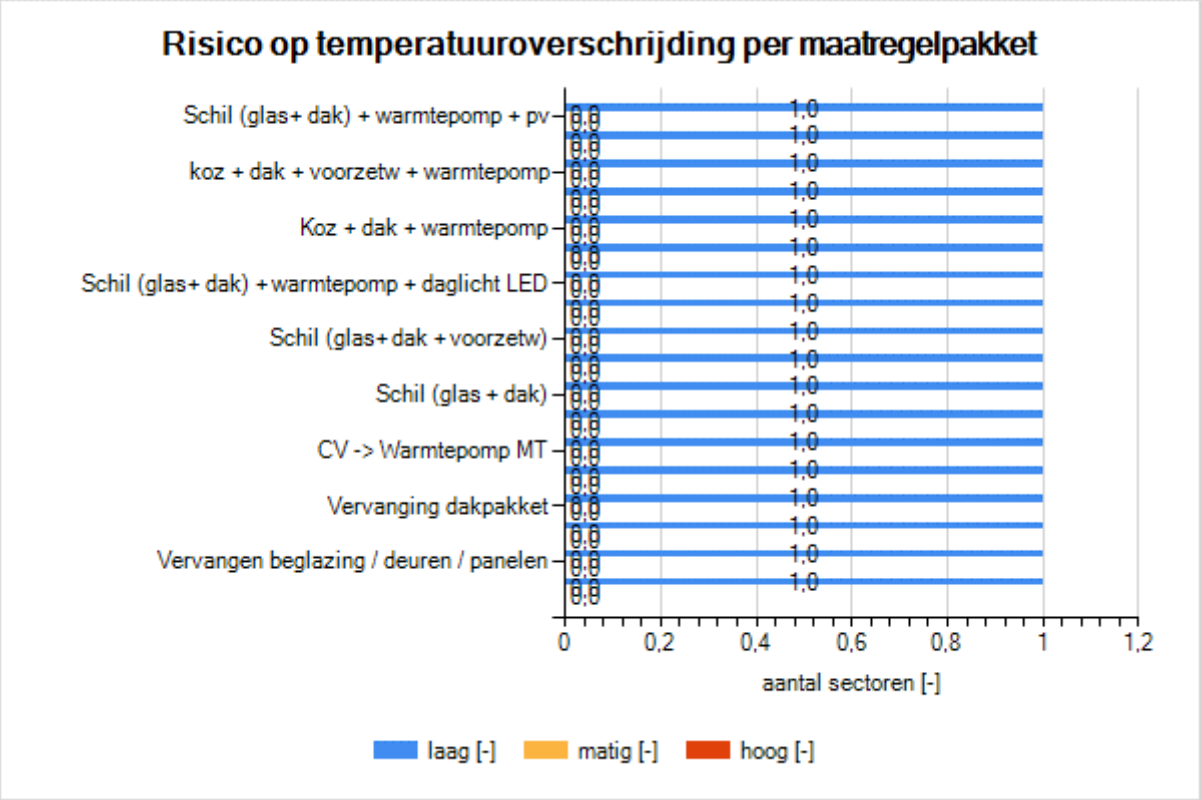
Schil (glas + dak) + warmtepomp	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Schil (glas+ dak + voorzetw)	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Kozijnen + daken	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Koz + dak + warmtepomp	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
koz + dak + voorzetw	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	0,56	0,08	0,00	3,5% | 2,0% | 0,0%

Tabel 10 Economische gegevens voor de financiële berekeningen

Maatregelpakket	Investering [€]	EIA [€]	Looptijd [jaar]	Inflatie [%/jaar]	Disconto [%/jaar]	Belas-ting [%]
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	296.307	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Vervangen beglazing / deuren / panelen	164.673	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Vervangen alu pui entree	17.901	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Vervanging dakpakket	388.008	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Plaatsen voorzetwanden	314.410	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
CV -> Warmtepomp MT	248.000	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
PV-panelen vervangen	98.600	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Schil (glas + dak)	526.042	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Schil (glas + dak) + warmtepomp	774.042	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Schil (glas+ dak + voorzetw)	840.453	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	1.088.453	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	787.867	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Kozijnen + daken	702.216	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Koz + dak + warmtepomp	950.216	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
koz + dak + voorzetw	1.016.627	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	1.253.653	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	1.352.253	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	872.642	0	50	2,0 %	2,5 %	0,0 %

2.4.4 Gevolgen voor het thermisch comfort

Tenslotte wordt in Figuur 5 het aantal sector met een laag, matig en hoog risico op temperatuuroverschrijding getoond. Het risico op te hoge binnentemperaturen kan bij voorkeur door passieve maatregelen worden verlaagd. Voorbeelden zijn zonwering, glas met zonwerende coating, nachtventilatie en een efficiënter gebruik verlichting en apparatuur. Wanneer passieve maatregelen niet het gewenste effect hebben, kan een koelinstallatie worden ingezet.

Figuur 5 Risico op temperatuuroverschrijdingen van de maatregelpakketten

2.5 Praktische informatie over maatregelen

2.5.1 Isoleren van constructies

Het isoleren van gevels, panelen, vloeren en daken bieden de volgende voordelen:

- Het comfort gaat omhoog omdat de constructie aan de binnenzijde minder koud wordt en omdat de warmteverliezen door kieren en naden afnemen.
- De geluidswering van de constructie zal toenemen.

Houdt echter rekening met de volgende aandachtspunten:

- Doordat de geïsoleerde constructie minder lucht doorlaat, moet u zorgen voor voldoende ventilatiemogelijkheden (bijvoorbeeld luchtroosters of te openen ramen).
- Bij het foutief isoleren van constructies kunnen (vocht)problemen ontstaan. Raadpleeg hiervoor een isolatiespecialist.

2.5.2 Vervangen van glas

Het aanbrengen van isolerend glas (HR, HR+ of HR++) biedt de volgende voordelen:

- Het comfort gaat omhoog omdat er geen koude lucht of straling van het raam afkomt en er nauwelijks nog condensatie plaatsvindt op het glas. Met name wanneer ook de kozijnen

vervangen worden, zal het comfort verder omhoog gaan doordat de ventilatieverliezen door kieren en naden afnemen.
- Met name wanneer ook de kozijnen vervangen worden, zal de geluidswering verbeteren.

Houdt echter rekening met de volgende aandachtspunten:
- Doordat de ramen minder lucht doorlaten, moet u zorgen voor voldoende ventilatiemogelijkheden (bijvoorbeeld luchtroosters of te openen ramen).
- Wanneer u alleen het glas wilt vervangen en niet de kozijnen, dient u de staat en de dikte van de kozijnen te controleren. Informeer hiernaar bij de glaszetter.

3 Conclusies en aanbevelingen

Om de gebouwen in 2030 energieneutraal te maken is het noodzakelijk om ze te voorzien van een alternatieve warmteopwekking. De meest voor de hand liggende optie daartoe is momenteel door de CV-ketels te vervangen door warmtepompen. Om het rendement van warmtepompen gunstig te houden dient de afgiftetemperatuur naar de radiatoren, vloerverwarming en overige afgiftelichamen zo laag mogelijk te zijn (hoe hoger de temperatuur is die een warmtepomp op moet wekken, hoe later het rendement wordt), en daarvoor is het noodzakelijk om de zwakke plekken in de thermische schil (dichte gevels, kozijnen, daken, vloeren) te verbeteren tot een minimale isolatiewaarde, voor zover ze daar niet reeds aan voldoen. Dit leidt enerzijds tot een energiebesparing omdat het warmteverlies afneemt, en anderzijds kan met een lagere temperatuur worden verwarmd waardoor de warmtepompen efficiënter worden. Een richtlijn is dat de dichte gevels, dak en vloer een isolatiewaarde van Rc=2,5 m2K/W of beter moeten hebben, en de gevelkozijnen en lichtstralen en dergelijke moeten zijn voorzien van HR++ beglazing, om warmtepompen rendabel te maken.

Het bestuurscentrum is rond 1991 gebouwd. De gevels, dak en vloer zijn daarna niet extra geïsoleerd, de originele isolatiewaarden zijn nog aanwezig. De dichte gevels, daken en vloeren voldoen daardoor (net) niet aan bovengenoemde richtlijn. Het gebouw is met uitzondering van de entree voorzien van houten gevelkozijnen met HR beglazing. De houten kozijnen zijn in goede conditie. Voor het energieneutraal maken van het gebouw hebben wij berekend of de kozijnen vervangen moeten worden of dat vervanging van de beglazing en paneelvullingen door HR++ beglazing en beter geïsoleerde paneelvullingen voldoende is. Zoals uit de energiebesparing per maatregel (tabel 4) blijkt dat het verschil overbrugbaar is (nieuwe kozijnen met triple glas besparen 15,4% gas, HR++ beglazing + paneelvullingen leveren een besparing van 11,6% gas op). Dat komt neer op een verschil van 1.200 m3 gas, oftewel 1.300 kWh indien warmtepompen worden geplaatst. Met HR++ glas is de schil voldoende geïsoleerd voor warmtepompen, en het verschil in investering is enorm. Derhalve adviseren wij het HR glas en de paneelvullingen en deuren te vervangen, maar niet de gehele gevelkozijnen.

Tabel 11 Relatieve energiebesparing ten opzichte van de huidige situatie

Maatregelpakket	Gas besparing	Elektr. besparing
Huidige situatie	0.0	0.0
Vervangen houten kozijnen / deuren / panelen	15,4 %	0,0 %
Vervangen beglazing / deuren / panelen	11,6 %	0,0 %
Vervangen alu pui entree	0,5 %	0,0 %
Vervanging dakpakket	12,1 %	0,0 %
Plaatsen voorzetwanden	7,2 %	0,0 %
CV -> Warmtepomp MT	100,0 %	-33,8 %
PV-panelen vervangen	0,0 %	12,3 %
Schil (glas + dak)	24,1 %	0,0 %
Schil (glas + dak) + warmtepomp	100,0 %	-25,7 %
Schil (glas+ dak + voorzetw)	31,2 %	0,0 %
Schil (glas+ dak + voorzetw) + warmtepomp	100,0 %	-23,2 %
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + daglicht LED	100,0 %	-24,6 %
Kozijnen + daken	27,9 %	0,0 %
Koz + dak + warmtepomp	100,0 %	-24,4 %
koz + dak + voorzetw	35,0 %	0,0 %
koz + dak + voorzetw + warmtepomp	100,0 %	-22,1 %
koz + dak + voorzetw + warmtepomp + pv	100,0 %	-9,8 %
Schil (glas+ dak) + warmtepomp + pv	100,0 %	-13,3 %

De daken zijn reeds grotendeels voorzien van PV-panelen, voor zover gunstig gelegen qua bezonning en beschaduwing. De verlichting is reeds in LED uitgevoerd. Wel is het nog mogelijk om voor de verlichtingsarmaturen in verblijfsruimtes nabij de gevelkozijnen om daglichtdetectie aan te brengen, zodat op bescheiden schaal bespaard kan worden op het elektraverbruik van de verlichting.

De luchtbehandelingskast is relatief nieuw (2016), met redelijk goede warmteterugwinning. Er is alleen lokaal koeling aanwezig in de raadzaal en trouwzaal, deze zone is echter van dermate kleine

omvang dat de koeling niet is meegenomen. Vervangen van de luchtbehandelingskasten zou op zijn best marginale besparing opleveren, en is derhalve niet opgenomen in het advies.

De hellende daken zijn grotendeels reeds voorzien van PV-panelen, voor zover op de zon geörienteerd. Deze wekken nu reeds zo'n 80%-90% van het gebouwgebonden elektraverbruik op, een significant deel. Echter zal door de CV-ketels te vervangen door warmtepompen het elektriciteitsgebruik stijgen (het gasverbruik valt weg). Naast de laatste 10%-20% gebouwgebonden elektraverbruik zal de warmtepomp nog ca. 26.000kWh elektriciteit verbruiken.

Om het gebouw energieneutraal te maken is extra duurzame elektra opwekking nodig. Echter zijn de daken reeds voor 90%-95% volgelegd met PV-panelen in 2012 en 2017. Er kunnen wellicht nog enkele PV-panelen bijgeplaatst worden, maar niet genoeg om echt het verschil te maken. Om energieneutraal te worden zouden de bestaande PV-panelen moeten worden vervangen door nieuwe PV-panelen met een hogere opbrengst per paneel. Echter zouden de huidige PV-panelen nog tot ca. 2040-2042 functioneel zijn, eerdere vervanging is derhalve kapitaalvernietiging door vervroegde afschrijving (wat echter wel noodzakelijk is om energieneutraal te worden in 2030). Daarnaast is het vervangen van nog functionerende PV-panelen vanuit publicitair oogpunt geen ideale oplossing.

Een andere geadviseerde maatregel betreft het na-isoleren van de hellende daken. Vanuit bouwfysisch perspectief en overlast van de gebruikers is het beter om de hellende daken van buitenaf na te isoleren. Dat betekend vervanging van de dakpannen, aanbrengen isolatie, aanpassen van dakranden, goten en hemelwaterafvoeren. Echter zijn de dakpannen nog niet op het einde van hun technische levensduur, en liggen de bovengenoemde PV-panelen op de daken.

Gezien de raakvlakken tussen de PV-installatie en de hellende daken qua uitvoering adviseren wij deze op hetzelfde moment uit te voeren. De dakpannen staan ter vervanging in 2035, de PV-panelen in 2037 en 2042. Wij adviseren het dakpakket en de PV-panelen te vervangen in 2037, wanneer de oudste PV-installatie het einde levensduur bereikt

Een nadeel van deze stap is dat na-isolatie van het dak een energiebesparing van 12,4% met zich meebrengt. Dit houdt in dat als de CV-installatie net voor 2030 wordt vervangen door warmtepompen, zal ofwel deze vervanging uitgesteld moeten worden tot 2037, of zal een warmtepomp met een hogere capaciteit (ca. 45kW extra opwekking) moeten worden geïnstalleerd (die vervolgens na 2037 overcapaciteit heeft). De meerkosten hiervan bedragen ca. € 75.600,- (investeringskosten).

De vervroegde afschrijvingskosten van het pannendak en de PV-installaties zijn hoger dan de meerinvestering van de hogere capaciteit van de warmtepompen. Daarom is het vanuit economisch perspectief een goede optie om vervanging van het pannendak en PV-installatie uit te stellen tot ca. 2037. De overige werkzaamheden kunnen conform het originele plan worden uitgevoerd. Het gevolg hiervan is dat het gebouw pas rond 2037 energieneutraal is. Er is in het rapport nog gerekend met 360WP panelen, waar een beperkt restverbruik elektra van ca. 4.000k Wh mee overbleef. Inmiddels schuift de standaard al op naar 400 Wp panelen, waarmee dit tekort afgedekt wordt zonder dat de kosten toenemen.

De conditiestaat en de kenmerken van het gebouw staan een gefaseerde verduurzaming toe. Er zijn geen elementen die de verduurzaming raken die in een slechte conditiestaat zijn en aan vervanging toe zijn. Van de voorgestelde maatregelen raken er twee elkaar: het isoleren van de hellende daken en de upgrade van de PV-installatie.

De vervanging van de beglazing door HR++ beglazing, gevelpanelen en deuren is een op zichzelf staande maatregel, die op ieder moment uitgevoerd kan worden (idealiter in combinatie met schilderwerk conform MJOP). Wanneer dit wordt uitgevoerd voordat de overige maatregelen doorgevoerd worden, zal dit al per direct energie gaan besparen, zo'n 4.000 m3 gas per jaar. De aanpassing van de verlichtingsinstallatie is ook een zelfstandige maatregel, de daglichtdetectie kan op ieder moment worden aangebracht.

Het vervangen van de CV-ketels door warmtepompen kan tegelijk of na de glasvervanging doorgevoerd worden. Gezien de leeftijd van de CV-ketels (2013) adviseren wij deze vervanging meer richting 2030 pas uit te voeren.

Als alternatief op het originele rapport zou uitstel van vervanging van de pannendaken en PV-installaties het volgende betekenen voor de kosten:

Tabel 12 Overzicht van kosten aanbevolen maatregelen voor energiebesparingsadvies, kosten prijspeil 2021

Maatregel	Bouwsom [€]	Investering excl. BTW [€]	Vervangingsjaar
Glasvervanging / paneelvervanging	164.673	230.542	2021-2030
Vervanging platdak dakterras	13.430	18.802	2028-2030
Daglichtregeling verlichting verblijfsruimten	13.825	19.355	2021-2022
MT/HT warmtepomp	248.000	347.200	2028-2030
Extra capaciteit warmtepomp	54.000	75.600	
Regeltechniek	52.058	72.881	2028-2030
TOTAAL energieneutraal 2037 / geoptimaliseerd	**545.986**	**764.380**	
TOTAAL energieneutraal 2030	954.190	1.335.866	

Merk op dat in 2037 een meerinvestering van ca. € 175.000 bovenop het MJOP nodig is om de dakpannen niet alleen te vervangen maar tevens extra isolatie aan te brengen en de randaansluitingen, hemelwaterafvoeren en dergelijke aan te passen.

Indien één renovatiejaar de voorkeur heeft, adviseren wij 2029 te kiezen als renovatiejaar, aangezien dit goed aansluit op het MJOP vanuit de levensduur van de warmteopwekking en dakbedekking van het platte dak. Het is echter mogelijk om de glasvervanging/paneelvervanging eerder uit te voeren, indien gewenst. De aanpassing van de verlichtingsinstallatie adviseren wij zo spoedig mogelijk door te voeren. Deze is niet afhankelijk van andere maatregelen, heeft een beperkte investering en zorgt voor zeer beperkte overlast voor de gebruiker.

Tabel 13 Overzicht van te schrappen planmatig onderhoud, kosten prijspeil 2021

Maatregel	MJOP jaar	Bouwsom [€]	Investering excl. BTW [€]
Schilderwerk gevelkozijnen (glasverv.)	2027	20.908	29.271
Vervangen dakpakket	2035	104.773	146.682
CV-ketels vervangen	2031	21.241	29.737
Koelmachines vervangen	2031	28.000	39.200
Warmtedistributie (pompen, kleppen e.d.)	2028-2031	34.726	48.616
Regeltechniek	2034	52.058	72.881
TOTAAL		**261.706**	**366.387**

Tabel 14 Overzicht van energielasten, kosten prijspeil 2021

Situatie	Investering €	Electra [1] kWh	gas m3	Energie-lasten [2] €
Huidige situatie		3.705	30.327	€ 15.576
Energieneutraal	**€ 1.335.866**	4.085	0	€ 654
Energieneutraal 2037 / geoptimaliseerd [3]	**€ 764.380**	4.085	0	€ 654
Energielabel A – voldoet reeds	€ 0			

1. elektraverbruik gebouwgebonden installaties, na aftrek huidige PV-panelen (dus exclusief gebruikersverbruik van computers, ICT, koffieautomaten e.d.)
2. uitgaande van € 0,16 / kWh en € 0,56 / m3 gas excl. BTW, exclusief vaste kosten netbeheerder / leverancier.
3. energielasten per 2037. Tussen 2029 en 2037 is het resterende energieverbruik elektra ca. 17.000 kWh per jaar, met een energielast van ca. € 2.805,- per jaar, exclusief netbeheerkosten en overige vaste lasten netbeheerder/energieleverancier.

Merk op dat het "restverbruik" elektra a 4.085 kW met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid gecompenseerd wordt door beter rendement van de PV-panelen. Er is gerekend met 360WP panelen, de standaard (beste opbrengst/kosten verhouding) schuift al op naar 400WP panelen.

A. Bijlage - beschrijving van het gebouw

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de technische gegevens beschreven van het gebouw. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen de klimaatinstallaties, de bouwkundige constructies en energiesectoren. Deze drie onderdelen bepalen samen de energetische kwaliteit van uw gebouw.

3.2 Algemene gegevens

Het energie-advies heeft betrekking op het gebouw met onderstaande gegevens:

Tabel 15 Algemene gegevens van het gebouw

Adres	Raadhuisplein 1 2215MA Voorhout
SBI-code	84
Bouwjaar	1991
Renovatiejaar	
Inspectiedatum	11 december 2020

3.3 De klimaatinstallatie(s)

3.3.1 Overzicht klimaatinstallaties

Eén of meerdere klimaatinstallaties hebben als taak het gebouw behaaglijk te houden. Voor dit energie-onderzoek is het gebouw in één of meerdere energiesectoren onderverdeeld. Elke energiesector is aangesloten op een klimaatinstallatie. De kwaliteit van de klimaatinstallatie bepaalt voor een belangrijk deel uw energiegebruik. In Tabel 16 wordt een overzicht gepresenteerd van de klimaatinstallaties in het gebouw. In de volgende subparagrafen worden deze installaties nader omschreven.

Tabel 16 Overzicht klimaatinstallaties in het gebouw

Klimaatinstallatie	Opp. [m^2]	Vent	Verw	Koel	Tap	Bev	Zon
Installatie 1	3.155,0	Mechanische balans	X		X		X

3.3.2 Ventilatievoorzieningen

Ventilatie is noodzakelijk voor een gezond gebouw. Naast aanvoer van verse lucht, kan de ventilatielucht ook worden gebruikt om het gebouw te verwarmen, koelen of bevochtigen. Ventilatie kan op natuurlijke wijze bijvoorbeeld met te openen ramen of luchtroosters plaatsen. Daarnaast kunnen ook ventilatoren worden ingezet, men spreekt dan van een mechanisch ventilatiesysteem. Wanneer sprake is van zowel mechanische toevoer als afvoer, dan is er warmteterugwinning mogelijk: de warmte uit de afvoerlucht kan worden gebruikt om de toevoerlucht voor te verwarmen. In Tabel 17 wordt het ventilatiesysteem van het gebouw samengevat.

Tabel 17 Ventilatievoorzieningen in het gebouw

Klimaatinstallatie	Systeem	Voorziening in gevel	Warmteterug-winning
Installatie 1	Mechanische balans	Te openen ramen	Warmtewiel / Intermitterende WW

3.3.3 Ruimteverwarming

Om de ruimtes in het gebouw te verwarmen, is er een warmte-opwekker nodig. Voorts moet de warmte naar de ruimtes worden gedistribueerd, waar het doormiddel van bijvoorbeeld radiatoren,

convectoren of luchtroosters wordt afgegeven. In Tabel 18 vindt u de belangrijkste gegevens van de verwarmingsinstallatie.

Tabel 18 Ruimteverwarming in het gebouw

Klimaatinstallatie	Opwekking	Distributie	Pompregeling
Installatie 1	HR107 ketel	Water en lucht	>50% autom. aan/uitregeling

3.3.4 Ruimtekoeling

In veel utiliteitsgebouwen is koeling aanwezig om te voorkomen dat het gebouw in de zomer te warm wordt. Net als bij ruimteverwarming, moet voor ruimtekoeling de koude worden opgewekt en getransporteerd naar de gekoelde ruimtes (zie Tabel 19).

Tabel 19 Ruimtekoeling in het gebouw

Klimaatinstallatie	Opwekking	Distributie	Pompregeling
Installatie 1	Geen koeling		

3.3.5 Warm tapwater

Voor het bereiden van warm tapwater kunnen allerlei opwekkers worden gebruikt. Hoe verder de tappunten van deze opwekker verwijderd zijn, hoe meer energie verloren gaat in de warmwaterleidingen. In Tabel 20 wordt de warm tapwaterinstallatie beschreven.

Tabel 20 Warm tapwaterbereiding in het gebouw

Klimaatinstallatie	Opwekking	Distributie
Installatie 1	Elektrische boiler	Tappunten binnen 3 meter

3.3.6 Bevochtiging

In sommige gebouwen vindt bevochtiging van de lucht plaats. Hiervoor zijn verschillende systemen beschikbaar. In Tabel 21 worden gegevens voor de eventuele bevochtiging van het gebouw weergegeven.

Tabel 21 Bevochtiging in het gebouw

Klimaatinstallatie	Systeem	Distributie	Vochtterugw.
Installatie 1	Geen bevochtiging		

3.3.7 Zonne-energie

Het laatste onderdeel van de klimaatinstallatie is zonne-energie. Hieronder worden zonnecollectoren (thermisch) en zonnepanelen (elektrisch) beschouwd. In Tabel 22 worden de zonnesystemen van het gebouw opgesomd.

Tabel 22 Zonne-energie toegepast in het gebouw

Klimaatinstallatie	Opp. [m^2]	Systeem	Specificatie
Installatie 1	0,0	Fotovoltaische cellen (PV)	Amorfe
	0,0	Fotovoltaische cellen (PV)	Amorfe

3.4 De bouwkundige constructies

Gevels, ramen, vloeren, daken en deuren zijn allemaal bouwkundige constructies. De isolatiewaarde van een constructie bepaalt voor een aanzienlijk deel hoeveel warmte uit het gebouw naar buiten kan ontsnappen. Bij een hogere isolatiewaarde is minder verwarmingsenergie benodigd, maar kan wel de koelbehoefte vergroten.

In de Tabel 23 vindt u de thermische eigenschappen van de bouwkundige constructies van het gebouw. De Rc-waarde wordt gebruikt voor dichte constructies: hoe hoger de waarde, hoe hoger de isolatiegraad. Voor ramen (en soms voor dichte constructies) wordt de U-waarde gehanteerd: hoe lager de U-waarde, hoe hoger de isolatiegraad. Tenslotte staat de ZTA-waarde voor het percentage zonlicht dat door een raam naar binnen kan komen.

Tabel 23 Bouwkundige constructies in het gebouw

Constructie	Type	Rc [m^2K/W]	U [W/ m^2K]	ZTA [%]
Hellend dak	Dak	2,00		
Vlak dak	Dak	2,00		
Wand	Wand	2,00		
Vloer	Vloer	1,30		
hk.dg	Raam		2,90	70
hk.dg.zw	Raam		2,90	70
Deur	Deur	0,12		
Alk.dg	Raam		4,10	70
Paneel	Paneel	2,00		
hk.dg.zw.ov2	Raam		2,90	70
Alk.dg.ov2	Raam		4,10	70

Voor het bepalen van het energiecertificaat voor het gebouw, moet het ISSO beslisdiagram worden toegepast op de bouwkundige constructies. In Tabel 24 worden de beslissingen per constructie samengevat.

Tabel 24 Verantwoording ISSO-beslisdiagram voor constructies

Constructie	Beslissingen		
Hellend dak	Isolatiedikte onbekend	Bouwperiode 1988-1992	
Vlak dak	Isolatiedikte onbekend	Bouwperiode 1988-1992	
Wand	Isolatiedikte onbekend	Bouwperiode 1988-1992	
Vloer	Isolatie onbekend	Bouwperiode 1988-1992	
hk.dg	Hout of kunststof	Dubbel glas zonder coating	
hk.dg.zw	Hout of kunststof	Dubbel glas zonder coating	
Deur	D01 Deur		
Alk.dg	Metaal	Dubbel glas zonder coating	
Paneel	Isolatie onbekend	Bouwperiode 1988-1992	
hk.dg.zw.ov2	Hout of kunststof	Dubbel glas zonder coating	
Alk.dg.ov2	Metaal	Dubbel glas zonder coating	

3.5 De energiesector(en)

Energiesectoren zijn groepen van ruimtes in het gebouw. Een gebouw kan worden onderverdeeld in één of meerdere sectoren. In een energiesector komt alles samen. Elke sector heeft zijn eigen gebruiksfuncties, is aangesloten op een klimaatinstallatie, heeft allerlei bouwkundige constructies, apparaten en verlichting.

3.5.1 *Organisatie en gebruik*

De organisatie en het gebruik van het gebouw bepaald in belangrijke mate het energiegebruik van het gebouw. Bij een hoge personele bezetting, lange gebruikstijden, en hoge temperatuurinstellingen zal het energiegebruik hoog zijn. In Tabel 25 wordt de indeling in energiesectoren met de bijbehorende netto gebruiksoppervlaktes en gebruiksfuncties gepresenteerd.

Tabel 25 Overzicht energiesectoren met bijbehorende oppervlaktes en gebruiksfuncties

Energiesector	NVO [m²]	Gebruiksfunctie
Sector 1	3.155,0	Kantoor

Voorts wordt in Tabel 26 de personele bezetting per energiesector opgesomd. De bezettingsgraad staat voor het gemiddelde percentage van de personen die tijdens de gebruikstijden (zie Tabel 27) daadwerkelijk aanwezig zijn.

Tabel 26 Personele bezetting van het gebouw

Energiesector	Personen [-]	Bezettingsgraad [%]
Sector 1	88.00	80

Tabel 27 Gebruikstijden van de energiesectoren

Energiesector	Weken/jaar	Dagen/week	Uren/dag	Onderbreking
Sector 1	51	5	8.00 tot 19.00 uur	geen

Tenslotte worden in Tabel 28 de gemiddelde binnentemperaturen getoond. De gemiddelde binnentemperatuur tijdens gebruikstijd liggen veelal rondom de ingestelde temperaturen (setpoints) van de klimaatinstallatie. Voor ruimteverwarming wordt ook rekening gehouden met de temperatuur buiten gebruikstijd. Deze temperatuur kan afwijken van de ingestelde temperatuur van de klimaatinstallatie. Wanneer de nachttemperatuur op 15 °C staat ingesteld, betekent dat niet dat het ’s nacht ook altijd gemiddeld deze temperatuur is.

Tabel 28 Gemiddelde binnentemperaturen van de energiesectoren

Energiesector	Tijdens gebruik verwarming [°C]	Buiten gebruik verwarming [°C]	Tijdens gebruik koeling [°C]
Sector 1	21,0	16,0	24,0

3.5.2 *Afmetingen en constructies*

In Tabel 29 vindt u alle afmetingen van de bouwkundige constructies in het gebouw met de bijbehorende oriëntaties en begrenzingen. De isolerende eigenschappen van deze constructies kunt u vinden in paragraaf 3.4 (De bouwkundige constructies).

Tabel 29 Afmetingen, oriëntaties en begrenzingen van de bouwkundige constructies

Energiesector	Opp [m²]	Constructie	Orientatie	Begrenzing
Sector 1	70,8	Vlak dak	Horizontaal	Buitenlucht
	1.604,4	Hellend dak	Horizontaal	Buitenlucht
	1.597,0	Vloer	Horizontaal	Kruipruimte
	250,7	Wand	Noord-West	Buitenlucht
	51,4	hk.dg.zw	Noord-West	Buitenlucht
	17,8	hk.dg.zw.ov2	Noord-West	Buitenlucht
	6,4	Paneel	Noord-West	Buitenlucht
	44,7	hk.dg	Noord-West	Buitenlucht
	7,1	Deur	Noord-West	Buitenlucht
	4,6	Alk.dg.ov2	Noord-West	Buitenlucht

	373,7	Wand	Zuid-West	Buitenlucht
	28,4	hk.dg	Zuid-West	Buitenlucht
	9,7	Paneel	Zuid-West	Buitenlucht
	8,7	Deur	Zuid-West	Buitenlucht
	68,2	hk.dg.zw.ov2	Zuid-West	Buitenlucht
	74,4	hk.dg.zw	Zuid-West	Buitenlucht
	8,2	Alk.dg	Zuid-West	Buitenlucht
	258,3	Wand	Zuid-Oost	Buitenlucht
	67,9	hk.dg.zw	Zuid-Oost	Buitenlucht
	12,7	Deur	Zuid-Oost	Buitenlucht
	13,8	Paneel	Zuid-Oost	Buitenlucht
	28,8	hk.dg.zw.ov2	Zuid-Oost	Buitenlucht
	13,9	hk.dg	Zuid-Oost	Buitenlucht
	260,7	Wand	Noord-Oost	Buitenlucht
	8,3	Deur	Noord-Oost	Buitenlucht
	24,5	Paneel	Noord-Oost	Buitenlucht
	70,7	hk.dg.zw.ov2	Noord-Oost	Buitenlucht
	85,9	hk.dg.zw	Noord-Oost	Buitenlucht
	8,2	Alk.dg	Noord-Oost	Buitenlucht

3.5.3 Klimatisering

Elke energiesector is aangesloten op een klimaatinstallatie. Tabel 30 biedt een overzicht van de energiesectoren en klimaatinstallaties. In dit overzicht wordt ook vermeld van welke installatie-onderdelen de energiesector gebruikmaakt. Voor meer informatie over de klimaatinstallaties, kunt u paragraaf 3.3 (De klimaatinstallatie(s)) raadplegen.

Tabel 30 Klimatisering van de energiesectoren

Energiesector	Klimaatinstallatie	Verw	Koel	Tap	Bev	Zon
Sector 1	Installatie 1	X		X		X

Vervolgens geeft Tabel 31 het ventilatiesysteem en de bijbehorende ventilatievouden per energiesector weer. Een ventilatievoud van bijvoorbeeld 2,0 betekent dat in een uur evenveel verse lucht wordt ingeblazen als twee keer de inhoud van de energiesector. Het getal tussen haakjes geeft het ventilatievoud buiten gebruikstijden weer.

Tabel 31 Ventilatiegegevens van de energiesectoren

Energiesector	Systeem	Natuurlijke ventilatie [-/h]	Mechanische ventilatie [-/h]	Warmteterug-winning
Sector 1	Mechanische balans	0,00 (0,00)	2,00 (0,00)	Warmtewiel / Intermitterende WW

3.5.4 Opgestelde apparatuur

Naast de klimaatinstallatie bevindt zich ook andere apparatuur in het gebouw. Voorbeelden zijn computers, kopieermachines, telefooncentrales et cetera. Deze apparaten verbruiken veelal elektriciteit, maar soms ook gas of stoom. Voorts geven deze apparaten ook warmte af in het gebouw. In Tabel 32 wordt de opgestelde apparatuur per energiesector weergegeven.

Tabel 32 Overige apparatuur in de energiesectoren

Energiesector	Apparaat	Type	Jaarlijks verbruik
Sector 1	Apparatuur	Elektrisch apparaat	5,0 W/m2 (tijdens gebruik)

3.5.5 *Verlichting*

Tenslotte is het gebouw voorzien van verlichting. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen drie typen verlichting:

- Basisverlichting (zie Tabel 33), dit is de verlichting van de werkplekken, gangen, kantines en dergelijke. Deze verlichting staat aan tijdens gebruikstijden en geeft warmte af in het gebouw.
- Accentverlichting (zie Tabel 34), deze verlichting wordt bijvoorbeeld voor decoratieve doeleinden gebruikt, zoals spotjes in winkeletalages. Deze verlichting kan ook buiten de gebruikstijden aan staan.
- Overige verlichting (zie Tabel 34), deze verlichting kan net als accentverlichting afwijkende branduren hebben dan de gebruikstijden. Daarnaast bevindt overige verlichting zich niet in de verwarmde ruimtes van het gebouw. Voorbeelden zijn buitenverlichting en verlichting in parkeergarages.

Tabel 33 Basisverlichting in de energiesectoren

Energiesector	Verlichtingsgroep	Perc. sector	Vermogen	Regeling
Sector 1	Verblijfsruimtes	60,0 %	5,5 W/m2	Vertrek; met aanw.detectie
	Raadzaal, trouwzaal	10,0 %	5,0 W/m2	Vertrek
	Verkeersruimten, hallen, kantine ed	30,0 %	5,0 W/m2	Centraal aan/uit

Tabel 34 Andere verlichting in de energiesectoren

Energiesector	Verlichtingsgroep	Type	Vermogen	Branduren
-				

B. Bijlage - energiegebruik huidige situatie

3.6 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het energiegebruik van het gebouw in de huidige situatie behandeld. Hiervoor is het geattesteerde EPA-U programma van Vabi Software BV gebruikt. Als eerste komt het energielabel in het kader van de Europese richtlijn (EPBD) aan bod. Vervolgens krijgt u een overzicht van de totale energiegebruiken per energiedrager en per deelpost. Voorts wordt het berekende energiegebruik afgezet tegen het werkelijk gemeten energiegebruik. Tenslotte krijgt u een indicatie van het thermische comfort van het gebouw.

3.7 Het energielabel

De Europese richtlijn 'Energieprestatie voor gebouwen' (EPBD 2002/91/EC) stelt dat voor elk gebouw bij verandering van huurder of eigenaar transparantie over de energetische kwaliteiten gegeven moet worden. In Nederland is hiervoor het energiecertificaat opgesteld. Het energiecertificaat geeft de energetische kwaliteit van het gebouw weer met de energie-index en het bijbehorende energielabel. Het energielabel heeft een vergelijkbare vormgeving als de labels voor witgoed en auto's.

Met behulp van de geattesteerde EPA-U software van Vabi Software BV is het energielabel voor het gebouw berekend (zie Tabel 35). Hierbij is ook een lijst met standaard maatregelen opgenomen, waarmee het energielabel verbeterd zou kunnen worden.

Tabel 35 Het energielabel van het gebouw

Energielabel	A
Energie-index	0,89
Standaard maatregelen	- Toepassen HR-beglazing - Toepassen veegschakeling, daglichtschakeling en/of aanwezigheidsdetectie voor verlichting - Toepassen kierdichting - Aanbrengen zonnepanelen

3.8 Het berekende energiegebruik

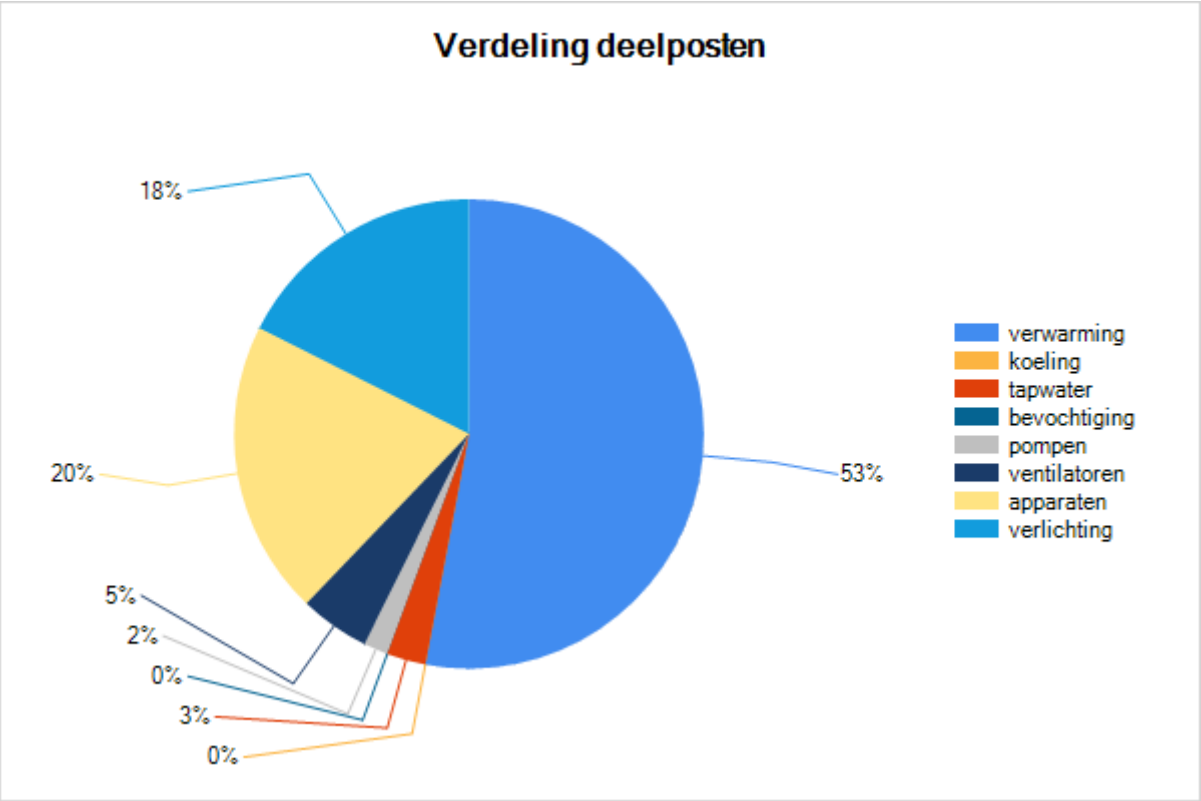
Naast het energielabel is met de EPA-U software ook het energiegebruik berekent. Hierbij is het referentieklimaat TRY De Bilt gebruikt, zodat de berekende verbruiken onafhankelijk zijn van de verschillen in het weer per jaar.

In Tabel 36 worden het totale gebruik per energiedrager (gas, elektriciteit en warmte) samengevat. Daaronder worden voor het gas-, elektrisch en warmteverbruik samen het totale primaire energiegebruik en de CO2-emissie getoond. Daarbij zijn de totalen ook per vierkante meter netto gebruiksoppervlak weergegeven. Zo kunt u het energiegebruik van verschillende gebouwen met elkaar vergelijken.

Tabel 36 Energiegebruik in de huidige situatie

Energiedrager	Totaal	Per m^2 NVO	Eenheid
Gasverbruik	30.327	9,6	m^3/jaar
Elektriciteitsverbruik	102.569	32,5	kWh/jaar
Warmteverbruik	0,0	0,0	GJ/jaar
Primaire energie	2.013.383	638,2	MJ/jaar
CO2-emissie	112.036	35,5	kg/jaar

Voorts wordt in het cirkeldiagram in Figuur 6 en in Tabel 37 het primaire energiegebruik per deelpost gepresenteerd. Dit geeft een goed beeld welke post het meeste energiegebruik omvat. In de tabel vindt u ook de eventuele energiebijdrage van zonnepanelen (PV) en warmtekrachtinstallaties (WKK).

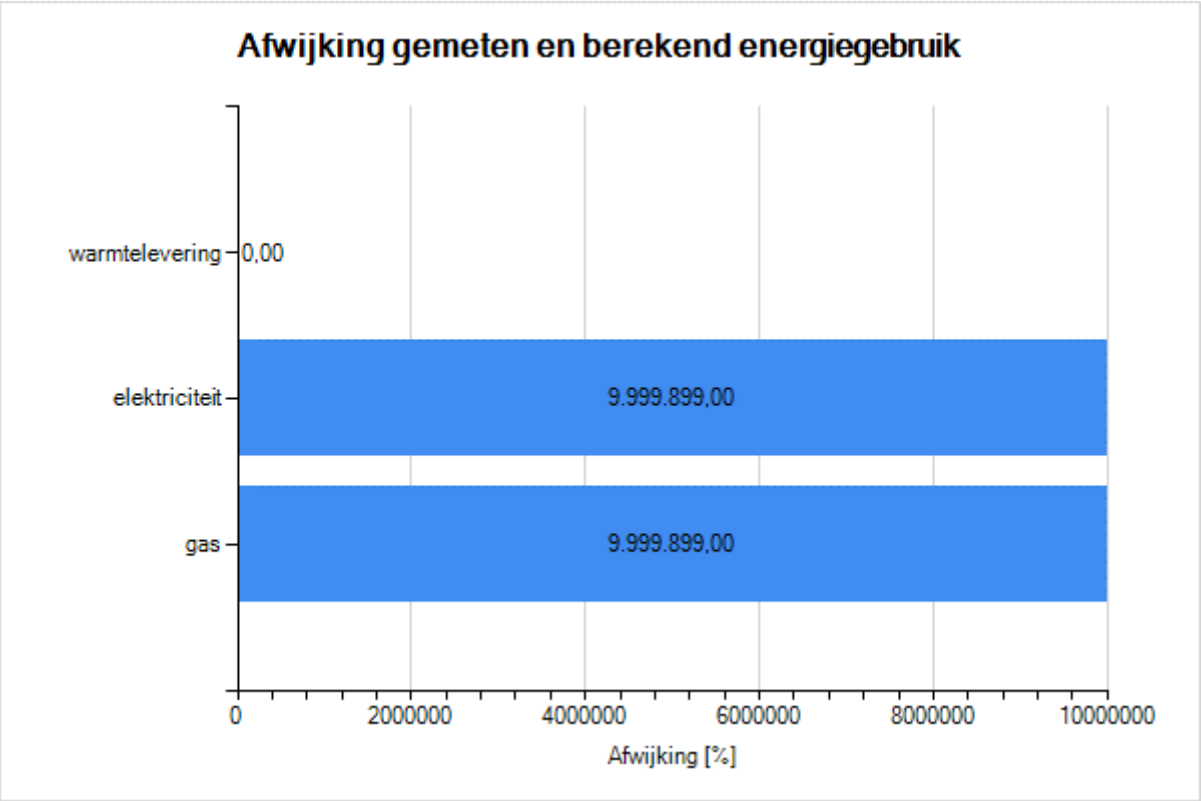

Figuur 6 Energiegebruik per deelpost in de huidige situatie

Tabel 37 Energiegebruik per deelpost in de huidige situatie

Deelpost	Totaal	Per m² NVO	Eenheid
Verwarming	1.066.588	338,1	MJ/jaar
Koeling	0	0,0	MJ/jaar
Tapwater	53.932	17,1	MJ/jaar
Bevochtiging	0	0,0	MJ/jaar
Verlichting	353.392	112,0	MJ/jaar
Apparatuur	408.451	129,5	MJ/jaar
Ventilatoren	97.043	30,8	MJ/jaar
Pompen	33.977	10,8	MJ/jaar
PV-cellen	0	0,0	MJ/jaar
Warmtekracht	0	0,0	MJ/jaar
TOTAAL	**2.013.383**	**638,2**	**MJ/jaar**

3.9 Controle met werkelijke meterstanden

Het gemeten energiegebruik voor de periode Januari 1990 t/m December 1990 is met behulp van de EPA-U software vergeleken met het berekende energiegebruik. Hierbij is in de berekening gerekend met de klimaatgegevens van het KNMI voor de genoemde periode met locatie DE BILT. De resultaten zijn samengevat in het staafdiagram in Figuur 7 en in Tabel 38.

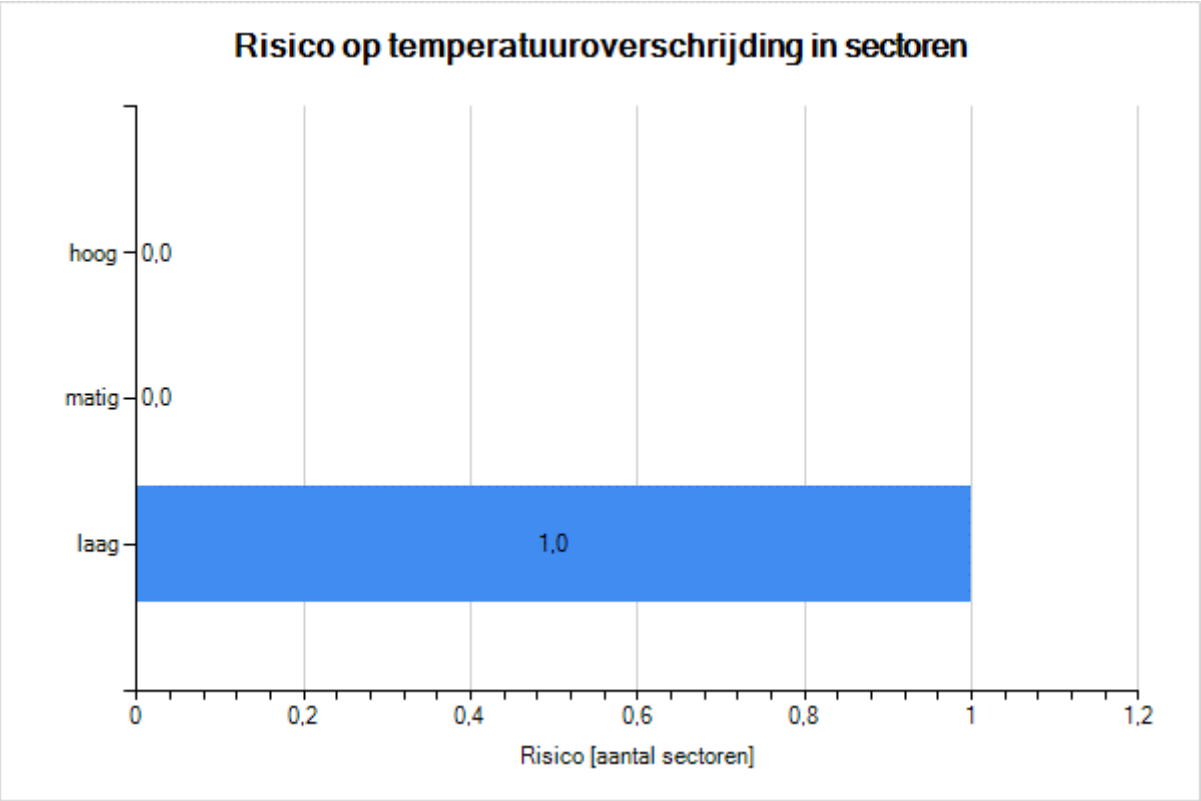

Figuur 7 Afwijking berekend ten opzichte van gemeten energiegebruik

Tabel 38 Gemeten versus berekend energiegebruik

Energiedrager	Gemeten	Berekend	Eenheid	Afwijking
Gasverbruik	0.0	24.066	m^3	9.999.899,0 %
Elektriciteitsverbruik	0.0	102.978	kWh	9.999.899,0 %
Warmteverbruik	0.0	0,0	GJ	0,0 %

3.10 Thermisch comfort

Naast energiegebruik speelt het thermisch comfort een belangrijke factor in een energiebesparingsonderzoek. Een goed geïsoleerd gebouw kan dan wel een laag energiegebruik voor verwarming hebben, maar levert wel risico's op te hoge binnentemperaturen in de zomerperiode. In het staafdiagram in Figuur 8 wordt dit risico weergegeven. U vindt hier het aantal energiesectoren met een laag, een matig en een hoog risico op temperatuuroverschrijdingen.

Figuur 8 Risico op temperatuuroverschrijding in de energiesectoren